e-ISSN 3060-5059
DOI: 10.67227

IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 11

2026

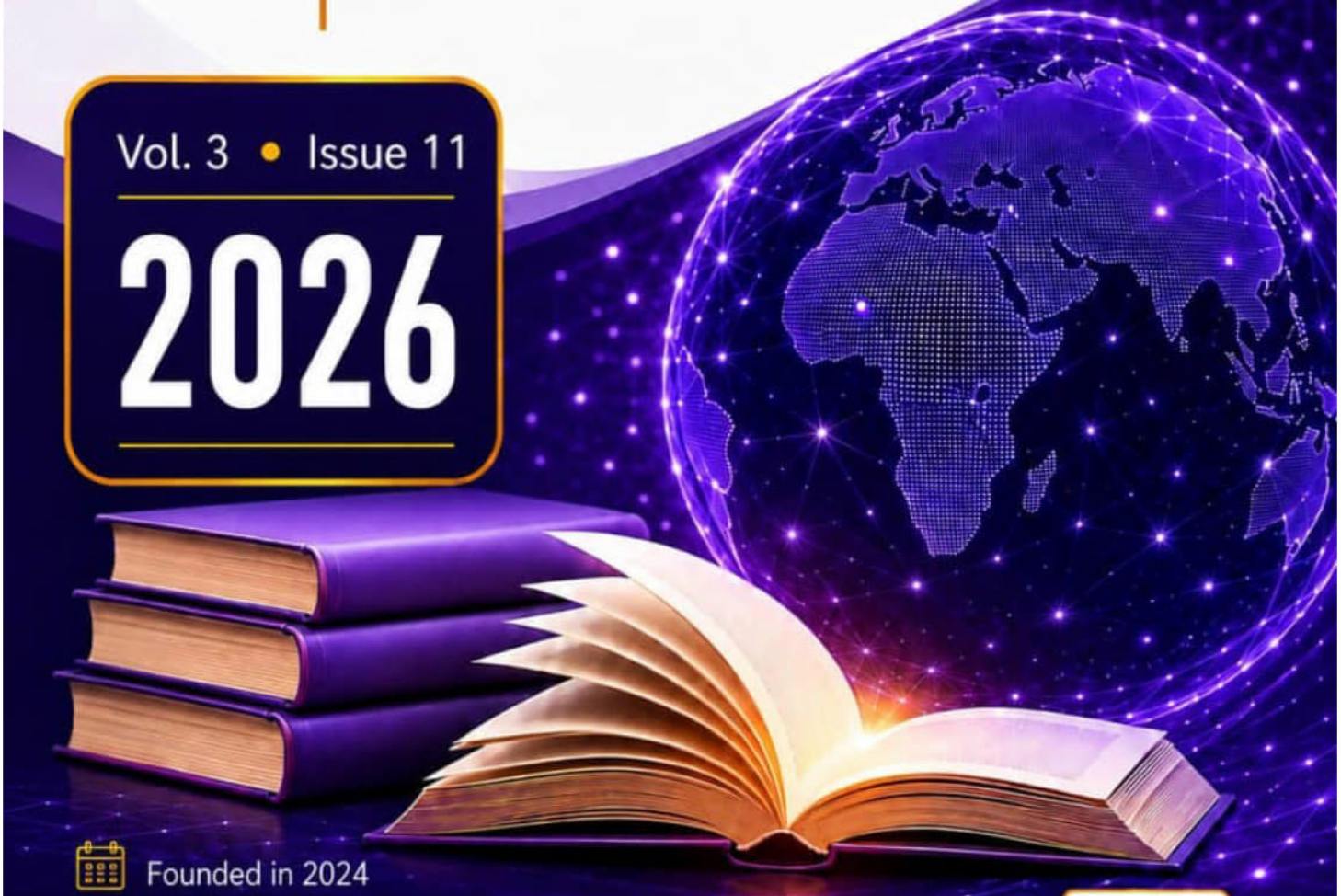

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/y6at5a62

O. ABDIRAXMANOV ASARLARIDA KONFLIKT VA SATIRIK XARAKTER YARATISH MAHORATI

Jaqsilikova Albina Saǵınbaevna
Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, dotsent, (PhD).
e-mail: albina-9306@mail.ru **ORCID**: https://orcid.org/0009-0003-2211-0761

Annotatsiya.
Maqolada O. Abdiraxmanovning «Kók ǵarbız» va «Aktyor» satirik hikoyalarida konfliktning badiiy vazifasi hamda satirik xarakter yaratishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Yozuvchining kinoya, sarkazm, dialog va badiiy detallar vositasida ijtimoiy illatlarni fosh etish hamda satirik obrazlarning o‘ziga xos xususiyatlarini ochib berish mahorati yoritiladi.
Kalit so‘zlar: satira, konflikt, satirik obraz, xarakter, kinoya, sarkazm.

МАСТЕРСТВО СОЗДАНИЯ КОНФЛИКТА И САТИРИЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ О. АБДИРАХМАНОВА

Жаксиликова Альбина Сагынбаевна
Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза, доцент, (PhD).

Аннотация.
В статье анализируются художественная функция конфликта и его роль в создании сатирического характера в сатирических рассказах О. Абдирахманова «Kók ǵarbız» и «Aktyor». Рассматривается мастерство писателя в разоблачении социальных пороков посредством иронии, сарказма, диалога и художественных деталей, а также в раскрытии характерных особенностей сатирических образов.
Ключевые слова: сатира, конфликт, сатирический образ, характер, ирония, сарказм.

THE ART OF CREATING CONFLICT AND SATIRICAL CHARACTERS IN THE WORKS OF O. ABDIRAXMANOV

Jaqsilikova Albina Saǵınbaevna
Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz, Associate Professor, (PhD).

Abstract.
This article analyzes the artistic function of conflict and its role in creating satirical characters in O. Abdiraxmanov’s satirical short stories “Kók ǵarbız” and “Aktyor.” Particular attention is paid to the writer’s skill in exposing social vices through irony, sarcasm, dialogue, and artistic details, as well as in revealing the distinctive features of satirical characters.
Keywords: satire, conflict, satirical image, character, irony, sarcasm.

Kirish. Badiiy asarda konflikt syujet harakatini yuzaga keltiruvchi, voqealarni rivojlantiruvchi va qahramonlarning xarakterini ochib beruvchi muhim poetik unsurlardan biridir. Ayniqsa, satirik asarlarda konfliktning vazifasi yanada kengayadi. Chunki satira hayotdagi salbiy hodisa va illatlarni shunchaki tasvirlash bilan cheklanmay, ularni badiiy jihatdan fosh etish, kulgi va keskin tanqid vositasida o‘quvchiga yetkazishni maqsad qiladi. Shu sababli satirik asarlarda konflikt ko‘pincha ijtimoiy-axloqiy ziddiyatlar asosida shakllanadi.

O. Ábdıraxmanov ijodida ham konflikt qahramon xarakterini ochish, uning ichki va tashqi xususiyatlarini namoyon etish hamda satirik mazmunni kuchaytirishning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Yozuvchining satirik hikoyalarida kundalik hayotda uchraydigan salbiy xarakterlar turli vaziyatlarga olib kiriladi va ular o‘z xatti-harakatlari, nutqi hamda boshqa qahramonlar bilan munosabatlari orqali fosh etiladi. O. Ábdıraxmanov asarlari syujetida konfliktni murakkablashtirish va uni bosqichma-bosqich kuchaytirish mahorati alohida ko‘zga tashlanadi. Yozuvchi dastlab oddiy ko‘rinadigan hayotiy vaziyatni tasvirlaydi, keyinchalik shu vaziyat orqali qahramonning asl mohiyatini ochib boradi. Natijada dastlab ijobiy yoki betaraf ko‘ringan obrazning salbiy jihatlari voqealar rivoji davomida tobora yaqqol namoyon bo‘ladi.

Yozuvchining «Kók ǵarbız» satirik hikoyasida komik konfliktning o‘ziga xos namunasi kuzatiladi. Asarda kundalik hayotda uchraydigan madaniyatsiz, tarbiyasi past, o‘z xatti-harakatlarining ijtimoiy oqibatlarini anglamaydigan insonlarning xarakteri satirik yo‘l bilan ochib beriladi. Asarning nomidayoq yozuvchining asosiy badiiy maqsadi seziladi. «Kók ǵarbız» obrazi yetilmagan, xom, ma’naviy va madaniy jihatdan shakllanmagan insonlarga nisbatan ramziy-satirik munosabatni ifodalaydi. Demak, yozuvchi predmet va xarakter o‘rtasidagi assotsiativ bog‘liqlikdan foydalanib, salbiy qahramonning mohiyatini yanada ta’sirchanroq ochishga erishadi.

Hikoyada uzoq safardan qaytgan Medet bir hafta dam olgach, qovun-tarvuz pishgan paytda bozorga boradi. Shu yerda u sinfdoshi Ziyvarga duch keladi. Dastlab Ziyvarning ijobiy jihatlari ko‘rsatiladi. Biroq voqealar rivojlangan sari uning va turmush o‘rtog‘i Áljanning salbiy xususiyatlari ochila boshlaydi. Shu tariqa oddiy uchrashuvdan boshlangan

ISSN 3060-5059 (Online)

syujet asta-sekin konfliktli vaziyatga aylanadi. Bu yerda yozuvchi konfliktni birdaniga keskinlashtirmaydi. Avval qahramonlar o‘rtasida tabiiy muloqot yuzaga keladi, keyin ularning xatti-harakatlari orqali ichki mohiyati ochiladi. Bu usul satirik xarakter yaratishda muhim ahamiyatga ega. Chunki qahramonning salbiyligi muallifning bevosita hukmi orqali emas, balki uning o‘z xatti-harakatlari orqali namoyon bo‘ladi.

Asarda yosh oilaning spirtli ichimlikka ruju qo‘yishi orqali jamiyatdagi jiddiy ma’naviy muammo ko‘tariladi. Ichkilikbozlik bu yerda faqat alohida shaxsning nuqsoni sifatida emas, balki oilaviy muhit va jamiyat kelajagiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi illat sifatida talqin qilinadi. Yozuvchi Ziyvar va Áljan obrazlari orqali ana shu illatning inson qiyofasini qanday o‘zgartirishini ko‘rsatadi.

Asardagi quyidagi parcha buni yaqqol tasdiqlaydi:

«…Áljan tentireklep turıp, ǵarbızdı alıp kelip, pıshaq penen teń ekige bólip, hámmeni hayran qaldırdı. Ǵarbız júz juwmaǵan kók edi. Oǵan qaraytuǵın Áljanba, bir bólegin meniń aldıma tars ettirip, Ziywar ekewi ekinshisine tiyisip ketti. Demde shiyshelerdi bosatıp, kók ǵarbızda jep otırǵan Áljan mawjıray baslaydı. Ziywar bolsa bir asap, bir loǵıp zordan otır…» [2].

Mazkur parchada «kók ǵarbız» detali oddiy predmetlik ma’nodan chiqib, satirik-estetik vazifa bajaradi. Yozuvchi qahramonlarni pishmagan, xom tarvuzga qiyoslash orqali ularning ma’naviy jihatdan yetilmaganligini kinoyaviy tarzda ifodalaydi. Bunda predmet va inson xarakteri o‘rtasidagi ramziy bog‘liqlik satirik effektni kuchaytiradi. Shuningdek, ushbu detal qahramonlarning tashqi harakatlari bilan ularning ichki mohiyatini birlashtiradi. Ya’ni «kók ǵarbız» nafaqat asar nomini belgilovchi detal, balki obrazlarning ma’naviy holatini ifodalovchi badiiy vositaga aylanadi. Shuning uchun ham mazkur detalni satirik xarakter yaratishning muhim komponentlaridan biri sifatida baholash mumkin.

Parchaning satirik ta’siri hikoyachining voqeani qanday idrok etishi orqali ham kuchayadi. Áljanning tarvuzni teng ikkiga bo‘lishi dastlab atrofdagilarda hayrat uyg‘otadi. Keyingi jumlada tarvuzning xom ekani ma’lum bo‘lib, bu hayratning sababi oydinlashadi. «Oǵan qaraytuǵın Áljanba» degan ritorik so‘roq esa hikoyachining Áljan xatti-harakatiga kinoyaviy munosabatini ifodalaydi. Tarvuz bo‘lagining hikoyachi oldiga «tars ettirip» qo‘yilishi harakatning qo‘polligini sezdirsa, Áljanning mudray boshlashi va Ziyvarning zo‘rg‘a o‘tirishi sahnaning kulgili ohangiga achinish hissini qo‘shadi. Shu tariqa xom tarvuz obrazi qahramonlarning ayni vaziyatdagi beparvoligini aniq xatti-harakatlar orqali ochib beradi.

O. Ábdıraxmanovning «Aktyor» satirik hikoyasida ham komik konflikt o‘ziga xos badiiy shaklda namoyon bo‘ladi. Asarda o‘ttiz yildan beri sahnada faoliyat yuritib kelayotgan Túrshekeń obrazi tasvirlangan. Yozuvchi ushbu obraz orqali teatr hayotidagi ayrim muammolarni, xususan, insonning uzoq yillar bir lavozim yoki kasbda ishlagani bilan uning haqiqiy ijodiy salohiyati o‘rtasidagi tafovutni satirik talqin qiladi.

Hikoyadagi konfliktning o‘ziga xosligi shundaki, u tashqi qarama-qarshilikdan ko‘ra, qahramon haqida berilayotgan ijobiy baho bilan real holat o‘rtasidagi ziddiyat asosida yuzaga keladi. Komik effekt ham aynan shu qarama-qarshilikdan tug‘iladi. Asarda komissiya raisining Túrshekeń haqida aytgan so‘zlari bunga misol bo‘la oladi:

«– Húrmetli joldaslar! – dedi komissiya baslıǵı, – húrmetli Túrsheke, mine, otız jıldan beri saxnanıń tórinde shamday jarqırap kiyatır. Durıs, onıń atı afishalarda búrtiyip kórinbese de, yaǵnıy, sonsha jıldan beri bas rolde oynap kórmese de, ashıǵın aytıw kerek, Túrshekeńsiz birde-bir spektakl qoyılmadı.» [2].

Mazkur dialog satirik konfliktni shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. Bir qarashda komissiya raisi qahramonni maqtayotgandek ko‘rinadi. Ammo «otız jıldan beri» sahnada bo‘lib, «bas rolde» biror marta o‘ynamaganligi haqidagi ma’lumotlar bu maqtovning ichki mazmunini butunlay o‘zgartiradi. Demak, yozuvchi bu yerda ijobiy baho va real holat o‘rtasidagi semantik qarama-qarshilikdan foydalanadi. Qahramon «sahnada shamday porlab turibdi», ammo uning nomi afishalarda ko‘rinmaydi. U hech bir spektaklda bosh rol ijro etmagan, biroq «Túrshekeńsiz birde-bir spektakl qo‘yilmagan». Ushbu ziddiyat o‘quvchida tabiiy ravishda kulgi uyg‘otadi. Bu satirik usulni ironik tasvirning yorqin namunasi sifatida baholash mumkin. Muallif qahramonni to‘g‘ridan-to‘g‘ri tanqid qilmaydi. Aksincha, uni haddan tashqari maqtash orqali uning asl qiyofasini ochadi. Natijada maqtovning o‘zi tanqid vositasiga aylanadi.

Komissiya raisining nutqida «Durıs» va «ashıǵın aytıw kerek» iboralari maqtovning ichki ziddiyatini kuchaytiradi. Rais dastlab Túrshekeńning afishalarda ko‘zga tashlanmasligi va bosh rol ijro etmaganini tan oladi. So‘ng uning barcha spektakllarda qatnashganini asosiy e’tirof sifatida keltiradi. Nutqning shu tartibi o‘quvchini teatrga uzoq yillik xizmat bilan aktyorning ijodiy yutug‘i qanday mezonlar asosida baholanayotgani haqida o‘ylashga undaydi. Bosh rol ijro etmaganlikning o‘zi aktyorning iste’dodi haqida uzil-kesil hukm chiqarishga asos bermaydi. Kinoya raisning tantanali ta’rifi bilan shu ta’rifni asoslash uchun keltirgan dalillari o‘rtasidagi nomutanosiblikdan tug‘iladi.

«Aktyor» hikoyasidagi «sham» obrazi ham alohida badiiy mazmunga ega. Qahramonning «saxnanıń tórinde shamday jarqırap» turishi bir qarashda ijobiy metafora bo‘lib ko‘rinadi. Biroq kontekstda bu ibora sarkastik mazmun kasb etadi. Sham atrofga ma’lum miqdorda yorug‘lik beradi, ammo uning o‘zi muayyan ijodiy mazmun yaratmaydi. Shu jihatdan Túrshekeńning teatrda uzoq yillar faoliyat yuritib, biroq ijodiy jarayonda sezilarli natija ko‘rsatmaganligi bilan «sham» detali o‘rtasida ramziy aloqa yuzaga keladi. Bundan tashqari, «saxnanıń tórinde» birikmasi ham ikki xil ma’no qatlamini hosil qiladi. «Tór» so‘zi odatda hurmatli va obro‘li insonlar o‘tiradigan joyni anglatadi. Biroq sahna kontekstida u boshqacha semantik vazifani bajaradi. Yozuvchi aynan shu ko‘pma’nolilikdan foydalanib, qahramonning mavqeyini kinoyaviy tarzda ifodalaydi.

Har ikki hikoyada badiiy detal orqali kinoya yuzaga keladi, ammo uning shakllanish usuli farqlanadi. «Kók ǵarbız»da qahramonlarning xom tarvuzni yeyishga kirishishi va bundan keyingi holati kinoyaviy mazmunni harakat orqali ochadi. «Aktyor»da esa «shamday jarqırap» o‘xshatishi komissiya raisi nutqida paydo bo‘ladi va shu nutqning davomida boshqa ma’no kasb etadi. O‘quvchi birinchi hikoyada qahramonlarning tutumini kuzatib xulosa chiqarsa, ikkinchisida tantanali maqtov va uning asoslarini qiyoslash orqali kinoyani anglaydi. Bu farq O. Ábdıraxmanov satirasida maishiy harakat ham, rasmiy nutq ham konfliktni ochib berishi mumkinligini ko‘rsatadi.

ISSN 3060-5059 (Online)

Shunday qilib, O. Ábdıraxmanov satirasida badiiy detal oddiy tasviriy vosita bo‘lib qolmaydi. U qahramon xarakterining muhim tomonlarini ochuvchi poetik vositaga aylanadi. «Kók ǵarbız»dagi tarvuz va «Aktyor»dagi sham detallari qahramonlarning ichki mohiyatini bevosita izohlashdan ko‘ra, uni ramziy va kinoyaviy tarzda ifodalashga xizmat qiladi.

O. Ábdıraxmanov ijodidagi muhim xususiyatlardan biri konfliktning satirik xarakter yaratish bilan uzviy bog‘liqligidir. Yozuvchi qahramon xarakterini alohida tasvirlash bilan cheklanmaydi. Uni muayyan vaziyatga qo‘yadi va boshqa qahramonlar bilan munosabatga kiritadi. Natijada xarakter harakat jarayonida ochiladi. Bunday usul badiiy xarakter yaratishning dinamik prinsipiga asoslanadi. Qahramonning mohiyati uning tashqi portreti yoki muallif tavsifidan ko‘ra, ko‘proq uning xatti-harakati, nutqi, boshqalarga munosabati va konfliktli vaziyatdagi tutumida namoyon bo‘ladi.

«Kók ǵarbız» hikoyasida Ziyvar va Áljanning ichkilikka ruju qo‘yishi ularning ma’naviy qiyofasini ochsa, «Aktyor» hikoyasida Túrshekeńning uzoq yillar sahnada bo‘lishiga qaramay, ijodiy jihatdan yetarli darajada faol emasligi uning satirik xarakterini belgilaydi. Bu jihatdan konflikt ikki xil vazifani bajaradi: voqealar rivojini ta’minlaydi va qahramon xarakterining salbiy xususiyatlarini ochib beradi.

Shuningdek, satirik asarda konfliktning kuchayishi kulgi darajasining ortishiga ham olib keladi. Dastlab oddiy yoki kulgili ko‘ringan vaziyat asta-sekin ijtimoiy mazmun kasb etadi. Shu orqali shaxsiy nuqson umumijtimoiy muammoga ulanadi. O. Ábdıraxmanovning satirik asarlarida aynan shu xususiyat yaqqol ko‘rinadi. Yozuvchi maishiy vaziyatdan foydalanib, jamiyatdagi muayyan illatni ochib beradi. Natijada konflikt shaxsiy darajadan ijtimoiy darajaga ko‘tariladi.

P. Nurjanov O. Ábdıraxmanov ijodiga xos ushbu jihatni baholar ekan, yozuvchining turmushdagi qarama-qarshiliklar va turli xarakterdagi kishilar o‘rtasidagi ziddiyatlarni dinamik hamda analitik usullar orqali chuqur yoritishga intilishini ta’kidlaydi: «jazıwshı turmıslıq qarama-qarsılıqlar menen hár qıylı minez-qulıq adamları arasındaǵı qarama-qarsılıqlardı dinamikalıq (is-háreket hám waqıyalıq) hám analitikalıq (oy-sezimler arasındaǵı) usıllar menen tereńnen sáwlelendiriwge umıtılǵanı ayqın kózge taslanadı» [3].

P. Nurjanov qayd etgan dinamik va analitik tasvir usullarining o‘zaro aloqasi ushbu hikoyalar misolida ham ko‘rinadi. «Kók ǵarbız»da tarvuzni kesish, bo‘laklash va yeyish ketma-ketligi qahramonlarning holatini harakatda ko‘rsatsa, hikoyachining kinoyaviy savoli shu harakatga munosabat bildiradi. «Aktyor»da esa ziddiyat rais nutqi davomida bosqichma-bosqich ochiladi. Dastlabki tantanali ta’rifdan keyin keltirilgan tafsilotlar o‘quvchini qahramonga berilgan bahoni qayta ko‘rib chiqishga undaydi. Natijada bir hikoyada ichkilikning oilaviy muhitga ta’siri, ikkinchisida esa ijodiy faoliyatga baho berishda rasmiy e’tirofning qanday ishlashi satirik talqin etiladi.

Mazkur fikr O. Ábdıraxmanovning satirik asarlaridagi konflikt tabiatini tushunishda muhim nazariy asos bo‘la oladi. Darhaqiqat, yozuvchi konfliktni faqat voqealar to‘qnashuvi sifatida emas, balki insonlarning xarakteri, dunyoqarashi va ma’naviy pozitsiyasi o‘rtasidagi qarama-qarshilik sifatida ham talqin qiladi.

Xulosa qilib aytganda, O. Ábdıraxmanovning satirik asarlarida konfliktning keskinlashishi qahramon xarakterining bosqichma-bosqich ochilishiga, badiiy detal va dialoglarning satirik yukini kuchaytirishga, kulgining ijtimoiy-estetik ta’sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Yozuvchi kundalik hayotdagi oddiy voqealar orqali jamiyatdagi muhim ma’naviy-axloqiy muammolarni ko‘tarib, individual xarakterdan ijtimoiy tip darajasiga ko‘tarilgan satirik obrazlar yaratishga erishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Әбдирахманов О. Бир муҳаббат тарийхы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1978. – Б. 58.
2. Әбдирахманов О. Бир муҳаббат тарийхы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1978. – Б. 61.
3. Нуржанов П. Ҳәзирги қарақалпақ романы (сюжет ҳәм конфликт поэтикасы). – Нөкис: Билим, 2009. – Б. 76.